

ідею про створення кабельного телебачення в районі, 186 чоловік запропонували свою допомогу в його створенні, 35% жителів виявили бажання відвідувати комп'ютерний клуб. Значна кількість жителів району підтримала ідею будівництва молодіжного житлового комплексу, бачили в ньому основу для роботи з молоддю⁸.

У 80-х роках партія і уряд приймали постанови і рішення щодо активізації ролі трудящих, молоді в управлінні суспільним виробництвом. Але реальної віддачі від них в тій мірі, в якій планувалося, не було. Далекі були вони від практичної діяльності трудових колективів, не враховували специфіку кожного трудового колективу. Як наслідок, рішення, які приймалися зверху, розпорошувалися у виробничих справах на місцях. До того ж існуюча практика централізованого керівництва підприємствами сковувала ініціативу молоді в управлінні справами виробництва, перетворювали форму громадського управління у формальність.

Разом з тим, на відповідному етапі участь молоді в управлінні суспільним виробництвом мала тенденцію до розвитку. Управлінські функції молоді проявлялися в молодіжних трудових формуваннях: студентських будівельних загонах та при будівництві молодіжних житлових комплексів. Але з часом частина з них, зіткнувшись з серйозними проблемами в організації виробництва, забезпеченні його необхідними матеріалами і фінансовими засобами, соціальними проблемами стали поступово самоліквідуватися, набувати нових форм відповідно до нових умов господарювання і політичного життя в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1998 року). Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України.—К.—1999.—с.21; 2. Державний архів Донецької області, ф.7490, оп.1, спр.21, арк.218; державний архів Луганської області, ф.3634, оп.1,спр.47,арк.141; державний архів Київської області, Ф.1089, оп.8,спр.291, арк.224; 3. Марченко Л.А., Стоян А.Н., Семестры гражданской зрелости.—К.,1988.—с.30; 4. Там само.—С.30-31; 5. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.7 оп.18, спр.1972, арк.3; спр.1973, арк.14; державний архів Донецької області, ф.742, оп.3, спр.64, арк.63-64; 6. Марченко Л.А., Павленко А.Н. Комсомол—организатор перестройки, трудовой деятельности студенческой молодежи //70 лет ВЛКСМ: История, опыт, проблемы. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции.—М.,1989.—с.179; 7. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.7 оп.18, спр.1957, арк.10-14; 8. МЖК—рік третій вирішальний // Ленінська молодь.—1989.—4 лютого.

О.А.Неприцький

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ: ШЛЯХ ДО СЕПАРАТИЗМУ РЕГІОНІВ ЧИ ПОБУДОВА “ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОМУ”?

Останніми десятиліттями Європа невпинно рухається шляхом інтеграції. Об'єднання 15 країн в Європейський Союз наочно демонструє тенденції глобалізації європейської політики та економіки. Але в той же час спостерігаються прагнення етнокультурної та соціально-політичної ізоляції.

У 90-х роках ХХ століття порушився звичайний уклад життя західних демократій, пов'язаний з протистоянням комуністичному світові. З розпадом Радянського Союзу припинилась “холодна війна” і, відповідно, припинила існування абсолютно чужа для Заходу система цінностей, з котрою потрібно було боротись і мобілізувати для цього сили. Риторика європейської єдності припинила виконувати покладені на неї функції, оскільки після зникнення зовнішнього ворога відпала нагальна потреба в суворій дисципліні і єдності євроатлантичного, загалом, та європейського співтовариства, зокрема.

По всій Європі з новою силою спалахнув процес так званої “етнічної мобілізації” — інтересу недержавних націй до своєї історії, мови, культури, традицій, та спроб виразити цей інтерес у сучасних суспільних процесах.¹ Перед урядами постало принципове

питання: яким чином відреагувати на етнічну активність малих націй. Державні кордони Європи рідко збігаються з етнічними, а тим більше, з релігійними кордонами. Це легко пояснюється історично, але згадування історичних перипетій, як правило, лише загострює існуючі міжетнічні та міжконфесійні конфлікти.

Розвиток подій на будь-якій території зі змішаним населенням може піти або шляхом мирного співіснування і політичної стабільності, або прямувати до жорстоких конфліктів. Значною мірою це залежить від внутрішньої етнічної політики уряду.

У Великобританії, як наслідок завойовницької політики Англії в середні віки, склалась досить непроста ситуація. Сполучене Королівство зараз складається з власне Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, котрі в свою чергу поділяються на 56 графств.

Великобританія в цьому плані достатньо органічно вписується в регіональну структуру внутрішньоадміністративного поділу Європи (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Структура субнаціональних органів влади країн ЄС²

Країни	Регіони	Проміжні органи влади	Місцеві адміністрації
Австрія	9 земель		2347 комун
Бельгія	3 "-	10 провінцій	589 комун
Великобританія	4 "-	56 графств	482 округи
Німеччина	16 "-	426 округів	16086 комун і 117 городів
Греція			359 округів і 5562 комун
Данія		14 графств	275 комун
Ірландія		29 графств	83 муніципії та 5 міст
Іспанія	17	50 провінцій	8098 комун
Італія	20	95 провінцій	8066 комун
Люксембург			118 комун
Нідерланди		12 провінцій	633 муніципії
Португалія	2 автономних регіони		305 муніципій та 4220 приходів
Фінляндія	1 автономний регіон	19 провінцій	455 комун
Франція	26	100 департаментів	36433 комун
Швеція		23 округи	288 комун

В адміністративному поділі Сполучене Королівство особливо не виділяється на тлі всієї Європи. В етногеографічному ж аспекті Великобританія відзначається компактним проживанням малих націй в адміністративно оформлених регіонах, що створює сприятливі умови для самоорганізації національних рухів. Коли в Уельсі та Шотландії процес боротьби за етнічні права проходив порівняно цивілізовано і, головне, безкровно, то Північна Ірландія не зупинялась навіть перед такими крайніми засобами, як криваві терористичні акти.

Ідея самоврядування в Шотландії обговорювалась з минулого століття, але ніколи боротьба за неї не доходила до крайніх варварських проявів націоналізму. У 1886 році була створена Шотландська асоціація самоврядування, котра лише за період з 1889 по 1913 рік п'ятнадцять разів ставила питання про самоврядування на розгляд британського парламенту.³ Однак безуспішно. У 1885 році було засновано посаду міністра у справах Шотландії, що входив до складу урядового кабінету. У 1928 році виникла Шотландська

національна партія, котра сповідувала ідею національної незалежності. Після Другої світової війни ця партія незмінно має представників поміж британських парламентарів.

В Уельсі, починаючи з ХІХ, отримала розповсюдження ідея рівності валійської та англійської мов (ця вимога була формально задоволена британським урядом лише в 1967р.). У 1925 році утворилась націоналістична партія Плейд Кіму. Після Другої світової війни активізувався рух за національну автономію та самоуправління, котрий став невід'ємною частиною політичного життя Уельсу ще з минулого століття.

Далеко не так спокійно прокладав собі шлях радикальний ірландський націоналізм. За час протистояння конфлікт все більше поглиблювався на етнічному та релігійному ґрунті. Основою конфлікту залишалась нація, і є помилковим вважати північноірландський конфлікт суто релігійним.

В цьому випадку релігія стала оберегом культурних традицій та носієм національної самосвідомості. Межі релігійні наклались на етнічні кордони. Релігійна сегрегація лише доповнює і чіткіше відображає національне розмежування (ірландці-католики й колоністи-протестанти).

Проблема міжнаціональних взаємин ускладнюється тим, що конституційно вона входить до складу Сполученого Королівства, тоді як географічно та культурологічно Північна Ірландія відрізана від британської території і становить єдине ціле з Ірландією. Жителі Північної Ірландії є підданими Сполученого Королівства. У той же час Ірландська республіка згідно з конституцією вважає Північну Ірландію де-юре своєю складовою і видає жителям, що населяють провінцію, ірландські паспорти. Серед мешканців, які населяють Північну Ірландію, є ті, хто вважає себе британцем чи ірландцем, інші стверджують, що вони ольстерці.

Ольстер, як одна з ірландських провінцій, значно більший, ніж та її частина, котра має назву Північна Ірландія. При поділі країни сам Ольстер було розшматовано: з дев'яти графств шість утворили Північну Ірландію, а три увійшли до складу Ірландської Вільної Держави.

Лондон особливо жорстоко поводився з Ірландією як внутрішньою колонією. З самого початку колонізації ірландці-католики серією так званих каральних законів, були позбавлені всіх основних політичних і громадянських прав. У боротьбі за повернення втрачених прав кристалізувався ірландський визвольний рух. У 1905 році оформилась націоналістична партія Шинн Фейн (у перекладі з гельської – "Ми самі" або "Лише ми"). А бойовики Ірландської республіканської армії своїми терактами жахали весь світ. Лише з 1968 року їх жертвами стали 3200 осіб.⁴

В останній чверті ХХ століття в Європі розпочався вже згадуваний процес етнічної мобілізації. У Великобританії почали активніше лунати голоси з вимогами самоврядування для регіонів Сполученого Королівства. У 1977 році урядом Каллагена були прийняті закони про референдуми з питань деволюції Шотландії та Уельсу. (Деволюція - передача влади від центрального уряду органам місцевого самоврядування). У сучасній Великобританії цей термін означає передачу влади від єдиного парламенту Сполученого Королівства законодавчим органам Шотландії та Уельсу.) 1 березня 1979 року в Шотландії відбувся перший референдум з деволюції. Чисельна перевага - 52% "за" і 48% "проти"⁵ - не принесла перемоги прихильникам деволюції, оскільки на підтримку ідеї висловилося лише 32,9% від внесених до списків, тоді як закон передбачав, що необхідно 40%, аби уряд вважав референдум позитивним.⁶ В Уельсі ж ідея деволюції взагалі зазнала нищівної поразки: 80% "проти" і лише 20% "за".⁷

Ця поразка спричинила падіння уряду Каллагена, прихід до влади консервативної партії під керівництвом Маргарет Тетчер і повний провал на виборах націоналістичних рухів. Усі ці чинники сприяли відкладенню проектів передачі повноважень.

З 1979 до 1997 року 18 років поспіль при владі у Великобританії перебувала консервативна партія, очолювана спочатку Маргарет Тетчер, а потім її учнем і наступником Джоном Мейджором. Зробивши багато для піднесення міжнародного іміджу

Великобританії, полопшення соціально-економічної ситуації в країні, консервативні уряди загнали в глухий кут міжетнічну проблему. Регіони Сполученого Королівства мали чи не найменшу свободу, порівняно з іншими регіонами Європи.⁸

Широка свобода дій парламенту та уряду була можливою не лише завдяки конституційній вищості парламенту, але особливо тому, що постійні реформи протягом століття призвели до ситуації, коли населення було слабко пов'язане з локальними структурами, котрі частіше сприймалися як зосередження державних служб, аніж елементи місцевої демократії. Останнім в цій низці реформ був закон 1986 року, що скасував Раду Великого Лондону та ради метрополітенських графств. Останній прем'єр-міністр уряду консерваторів, як і Маргарет Тетчер, чітко висловлювався проти будь-якого надання більшої влади регіонам, що на його думку, загрожувало розвалом Королівства. У 1991 році уряд Мейджора планував масштабну реформу, яку однак не було проголосовано відразу після того, як вибори до парламенту 1992 року знову віддали перемогу консерваторам.⁹ Таким чином, місцевим владам було залишено функції місцевого планування, підтримки місцевих шляхів, інколи місцевий транспорт, житло і прибирання вулиць; деякі повноваження, спільні з радами графств, як-от щодо культурних і спортивних закладів; у метрополітенських зонах – опіка освітою, бібліотеками та соціальною допомогою.

Але сила дії, як відомо, дорівнює силі протидії. Тиск центрального уряду, помножений на загальноєвропейські процеси активізації етнічної мобілізації, породив значний спротив у регіонах Сполученого Королівства (крайнім виразом цього спротиву була діяльність Ірландської Республіканської армії). Таку ситуацію вміло використав у своїй передвиборчій агітації лідер лейбористської партії Тоні Блер на загальних парламентських виборах 1997 року. Питання конституційної реформи разом з проблемою європейської інтеграції стали наріжним каменем його передвиборчої платформи.

Напередодні виборів лейбористи розпочали співпрацю з ліберальними демократами у сфері конституційної реформи і створили об'єднані "конституційні комітети", котрі були спрямовані на вироблення узгоджених позицій за основними напрямками реформ.

Одним з основних напрямків перетворень було надання більшої автономії Шотландії та Уельсу, а також основним регіонам самої Англії. Між лейбористами та ліберальними демократами були істотні розходження. Останні ставили за мету "федералізацію Британії". Лейбористи ж ставились поміркованіше до передачі частини повноважень центру на місця. Загалом такі проекти мали на меті органічніше "вписати" Великобританію в політичну структуру Європейського Союзу, котрий активізував свою регіональну політику.

Тоні Блер вловив дух часу, і результати не забарились. На травневих виборах 1997 року лейбористська партія здобула блискучу перемогу: 45% голосів проти 31% консерваторів. Середній рівень переходу голосів від консерваторів до лейбористів склав 10,5%. А від Уельсу та Шотландії не було жодного депутата-консерватора.¹⁰

Що ж стосується електоральної катастрофи, яка спіткала британських торі в Шотландії та Уельсі, то тут слід зазначити й такий аспект, як зростання впливу національних партій цих регіонів. Шотландська національна партія, яка виступала за повну незалежність Шотландії, отримала тут 22% голосів, а за валійську "Плейд Кімру", яка домагається широкої автономії, проголосувала десята частина виборців.¹¹

За 11 місяців до цього, 30 травня 1996 року, відбулися вибори до Ольстерського форуму. Дві основні юніоністські (або "пробританські") партії – Ольстерська юніоністська та Демократична юніоністська – отримали близько 25% і 19% голосів відповідно. У націоналістичній же частині політичного спектру найбільшого успіху досягла Соціал-демократична лейбористська партія (22%), що дотримується доволі поміркованих поглядів. Але абсолютно всі спеціалісти відзначили успіх – близько 15% голосів проти

10% у 1992 році – радикально налаштованої націоналістичної партії “Шинн Фейн”, яка є тісно пов’язаною з Ірландською республіканською армією.¹²

Так прагнення етносів до національного самовизначення і самореалізації зустрівось з регіональною політикою Європейського Союзу та прагненням лейбористів здобути перемогу на парламентських виборах. Внаслідок цього відбулась зміна уряду і перемога “єврофілів” над “євроскептиками” у політичному житті Сполученого Королівства.

Прийшовши до влади, уряд лейбористів почав здійснювати обіцяні реформи. Першочерговими постали завдання, пов’язані з наданням більшої автономії Шотландії та Уельсу й основним англійським регіонам, а також мирне врегулювання конфлікту та поліпшення стосунків центрального уряду з Північною Ірландією.

Доля Асамблеї Уельсу та шотландського парламенту була вирішена у вересні того ж 1997 року. Питання виборних органів для Уельсу й Шотландії було невіддільним від питання патріотизму, і тому позитивна відповідь на нього була фактично неминучою. До речі, Тоні Блер (котрий сам родом із Шотландії) в агітаційній поїздки по регіону особисто переконував його мешканців відповісти “так” на питання референдуму, апелюючи до національної гордості шотландців.

Консерватори спробували в антидеволюційній пропаганді використати неминучість накладення додаткового податкового тягаря зі створенням нових державних органів. Торі провели підрахунки і напередодні шотландського референдуму заявили, що новий парламент обійдеться щорічно кожному платнику податків у суму близько 180 доларів США. А колишній прем’єр-міністр Маргарет Тетчер заявила, що “сепаратизм - ось кінцева мета, до котрої ведуть сьогоднішні висловлювання про деволюцію”.

Попри такі категоричні заяви консерваторів, шотландський парламент і Асамблея Уельсу набули не так вже й багато влади. В основному, вона обмежена місцевим самоврядуванням, а важливі державні функції, як і раніше, залишились за Вестмінстерським палацом.

Така реформа швидше не розвалює країну, а наближає її до держави федеративного зразка, прикладом якої є Сполучені Штати Америки, Швейцарія чи Німеччина.

На референдумі в травні 1998 року мешканці Лондону висловились за прямі вибори мера та окремої асамблеї з 25 членів, котра замінила б скасовану Маргарет Тетчер у 1986 році Раду Великого Лондону. Того ж року, як частину програми поліпшення економічного розвитку регіонів і надання їм більшої свободи в діяльності та прийняті рішення, уряд створив 9 Агенцій регіонального розвитку в самій Англії. Територіальні кордони діяльності новостворених агенцій дублюють територіальні кордони регіональних урядових установ. Лондон розглядається як окремий регіон (поза дев’ятьма вищезгаданими).¹³

В уряді лейбористів на посаду міністра у справах Північної Ірландії було призначено Марджоні Моулем. Таке рішення віталось міністром іноземних справ Ірландії Діком Стрінгом та лідером Шинн Фейн Джеррі Адамсом, вибраним до (Палати громад). Вони не помилились, що процес урегулювання ольстерської кризи зрушить з мертвої точки. Моулем особисто відвідала Ольстер незабаром після її нового призначення і провела консультації з керівництвом Шинн Фейн, а Тоні Блер запросив Адамса до Лондону для відновлення переговорів.

Результатом цих зусиль стало відновлення самоврядування в Ольстері. 4 грудня 1999 року було проведено перше засідання коаліційного уряду Північної Ірландії, сформованого з представників католиків і протестантів - основних громад краю, що десятиліттями перебували у, здавалося, безвихідному протистоянні. Таким чином, після 30 років прямого правління з Лондону Ольстер повертається до самоврядування і демократії.

У 1998 році Нобелівською премією миру було нагороджено двох британських парламентарів - Джона Х'юма, лідера Соціал-демократичної лейбористської партії, та Девіда Трімбла, лідера ольстерських юніоністів, за їх зусилля в пошуках мирного вирішення конфлікту в Північній Ірландії.

У світлі цих подій стає зрозумілою позиція тих дослідників, що приписували особливу політичну силу інституційним реструктуризаціям. Маніпулювання політичним устроєм може призвести до тривалого й ефективного зменшення етнічного антагонізму. Отже, фокус змістився від традиційних політичних кліше поводження з малими націями до нових патернів вивільнення потенціалу міжетнічної підтримки та зменшення конфронтацій. Таким чином, шляхом маніпуляцій виборчими системами було зменшено імпульс конфліктності в міжнаціональних стосунках і зроблено крок до зміни самої системи управління.

Це стало можливим лише з приходом до влади Лейбористської партії в 1997 році й послабленням монополії влади консервативних торі. До цього, як вважають деякі британські дослідники, в Сполученому Королівстві (а особливо в Північній Ірландії) існував "дефіцит демократії", котрий покривався за рахунок "псевдодемократії", коли все управління регіонами здійснювалось без підтримки його мешканцями.¹⁴ Проводячи конституційну реформу в Сполученому Королівстві, лейбористи не лише досягли певної нормалізації внутрішньополітичного життя країни, але й зміцнили її позиції в Європейському Союзі. В структурах ЄС все більшу роль відіграють малі нації, котрі, маючи навіть сильно обмежені ознаки державності, розраховують на представництво в Європейських структурах.

Ілюстрацією збільшення впливу регіонів на політику Європейського Союзу є регіональний комітет ЄС. До нього входить понад 200 представників регіональних та місцевих влад, як правило, обраних на прямих виборах. Комітет працює в п'ятьох напрямках: освіта, культура, охорона здоров'я, транс-європейські мережі та регіональна політика. Він також, за власним бажанням, діє в інших напрямках і дає Єврокомісії та Раді Європи знати його позицію з питань, котрі перетинаються в розрізі проблем євроінтеграції та інтересів регіонів.¹⁵

Поряд із все ширшим включенням місцевих влад у європейську політику одним з напрямків діяльності Євросоюзу є підтримка і допомога "слаборозвиненим" регіонам. Усунення великої різниці між рівнем розвитку різних регіонів дозволить розбудувати міцну транснаціональну структуру ЄС без внутрішньої загрози сепаратизму.

У Спільній Європі політичні та економічні процеси набули переважно наддержавного характеру. Це спричинило певні зміни в свідомості європейців. Усвідомлення приналежності до певної політичної одиниці слабшає і, відповідно, посилюється відчуття етнічної приналежності, культурної окремішності.¹⁶ Чим тіснішим робиться світ, тим наполегливіше етноси шукають свою нішу в ньому.

Звідси породжується трикутник відносин: ЄС - столиця - регіони. Лише підтримуючи паритетні стосунки між вершинами цього трикутника, можна сподіватись на життєстійкість Єдиної Європи як політичної та економічної структури.

Приклад вирішення етнічних проблем у Великобританії є показовим для інших країн Європи та світу. За останні роки уряд реструктуризував електоральну систему та схему управління регіонами, надавши їм більше свободи в діяльності, прийнятті та виконанні рішень. Зменшив напругу в гарячій ольстерській точці та фундаменталізував позиції Великобританії в європейських структурах через зміцнення і піднесення ролі регіонів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Детальніше про етнічну мобілізацію див. Мінгазутдінов І.О., Полтораков О.Ю. Феномен «етнічної мобілізації» та його наслідки для Західної Європи. // Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Серія міжнародні відносини. - 1998. - №10. - С. 4; 2. Иванов И.Д. Европа регионов. // Мировая экономика и

медународные отношения. - 1997. - №9. - С. 9. 3. А.К. Вместе и порознь. // Итоги. - 1997. - 16 сентября. - С. 24. 4. Иванов И.Д. Европа регионов. // Мировая экономика и медународные отношения. - 1997. - №9. - С. 6; 5. Кан А. Деволуция по-шотландски. // Итоги. - 1997. - 16 сентября. - С. 24; 6. Зиллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз. - К., 1996. - С. 183; 7. Кан А. Деволуция по-шотландски. // Итоги. - 1997. - 16 сентября. - С. 24; 8. Зиллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз. - К., 1996. - С. 148-149; 9. Там само. - С. 149; 10. Загальні парламентські вибори у Сполученому Королівстві. - К., 1997. - С. 75; 11. Перегудов С.П. Великобритания после выборов 1997 года: обычная смена власти или прорыв в XXI век? // Мировая экономика и медународные отношения. - 1998. - №3. - С. 75; 12. Мінгазутдінов І.О., Полтораков О.Ю. Феномен «етнічної мобілізації» та його наслідки для Західної Європи. // Вісник Київського університету ім.Тараса Шевченка. Серія: міжнародні відносини. - 1998. - №10. - С. 6; 13. Britain 1998. The official yearbook of the United Kingdom. - London, 1999. - P. 7,9; 14. Duffy M., Evans G. Building bridges? The political implications of electoral integration for Nirthern Ireland. // British journal of political science. - Volume 25. - Part 1. - January 1995. - P. 123-124; 15. How is the European Union meeting social and regional needs? - Brussels - Luxembourg, 1996. - P. 17; 16. Танчин І. Європейський сепаратизм: урок для України. // Європа: ідеї та процеси. - Чернівці. - 1998. - С. 41.